

Varga András

A gyermekotthoni gyámok és a gyermekjóléti szolgálatok kapcsolatának alakulása

Személyes tapasztalatok

Ameddig az alapellátásban – gyermekjóléti szolgálatnál – dolgoztam, csak ritkán kerestem fel az általam gondozott családok átmeneti nevelésbe vett gyermekeit a gyermekotthonban. A látogatás általában valamilyen szülői panasz, kérés nyomán történt: a szülő szeretné a gyermekét visszakapni; nem voltak otthon a gyerekek a hét végén; nem szabadítottak fel családi pótlékot a hét végére stb. A gondozási esetek nagy száma és az eszköztelenség miatt pedig könnyen fogalmaztam meg effajta sztereotíp, felmentő mondatokat: "Az otthonban élő gyermekeknek legalább az ellátása – élelem, lakhatás – biztosított, ők már kevésbé vannak veszélyben." "A családban élő gyermekeket és családjukat kell segíteni, mert nekik még van esélyük a körülményeik javulására, és a rossz család is jobb, mint az intézet." (Mintha a kétféle mentség közt lenne egy kis ellentmondás...)

Változott a munkahelyem, változott a munkaköröm. Alapellátásból a szakellátásba kerültem, és munkaköri feladatomma vált a gyermekek látogatása a gyermekotthonokban és a nevelőszülőknél. Igen mély benyomást tettek rám az alapellátásban régebben általam gondozott gyermekekkel történő véletlenszerű találkozások. (Véletlenszerűek, mivel másik illetékességi területről bekerült gyermekeket látogattam.) E találkozások során két élmény alapvetően megváltoztatta az alapellátás és a szakellátás közti viszony szükségességéről korábban kialakult véleményemet. Furcsán hangozhat, de átütő erővel vált világossá – aminek egyébként nyilvánvalónak kellett volna lennie –, hogy a két ellátás közti kapcsolat nem jelent/jelenthet mást, mint a gyermeknek és családjának szoros együttműködés keretében nyújtott segítő szolgáltatást, még akkor is, ha a GYvt. e két szolgáltatást/ellátást különválasztja.

Az egyik élmény, mely a szemléletemen vagy a gyermekotthonokkal kapcsolatos passzivitásomon változtatott, az volt, hogy az általam gondozottakon túl olyan gyermekek is felismertek, akik csak „megfordultak” a szolgálatnál, vagy más családgondozó látta el őket. Nevemen szólítottak, vágytak a beszélgetésre. Egy kis otthoni szagot jelentett számukra az érkezésem.

Másrészt azt tapasztaltam, hogy a gyermekek keveset tudnak az otthoni dolgokról, ám szívesen beszélnek a bekerülés előtti közös élményekről. Nem utasítottak el, s továbbra is úgy gondolták, hogy az az ember vagyok-lehetek, aki tud segíteni a családjuknak, s ezáltal nekik is abban, hogy mielőbb hazakerülhessenek, vagy legalább a hétvégéket a szüleikkel tölthessék.

E személyes benyomások, valamint az előző évi rendeleti változások (46/2003. a 15/1998 NM. rendelet módosításáról) motiváltak abban, hogy megvizsgáljam: mi a helyzet ma, azaz hogyan alakul a kapcsolat a gyermekotthonok/gyámok és gyermekjóléti szolgálatok/családgondozók között.

A kapcsolattartást és az együttműködést szabályozó rendeleti háttér

A 15/1998 NM rendelet szerint: "A gyermekjóléti szolgálat családgondozója együttműködik a területi gyermekvédelmi szakszolgálat vagy a nevelőszülői hálózatot működtető, illetve a gyermekotthon családgondozójával. Az együttműködés keretében a gyermekjóléti szolgálat családgondozója elsősorban a szülőket támogatja a nevelésbe vétel megszüntetéséhez szükséges feltételek megvalósításában, a gyermekkel való kapcsolattartásban." (23§ (2))

"Az utógondozás során a gyermekjóléti szolgálat családgondozója együttműködik a gyermekotthon, a nevelőszülői hálózatot működtető, illetve a szakszolgálat utógondozójával." (24§ (3))

A módosítás értelmében "A nevelésbe vételt követően a gyermekjóléti szolgálat családgondozója a gyermeket a gondozási helyén az elhelyezését követően két hónapon belül felkeresi, és tájékozik a beilleszkedéséről, valamint a gyermek látogatásának lehetőségeiről. A nevelésbe vétel időtartama alatt a családgondozó folyamatosan kapcsolatot tart a

gyermekotthon, a nevelőszülői hálózat, illetve a területi gyermekvédelmi szakszolgálat családgondozójával." (23§ (3))

Az eredeti rendelet szerint: "A gondozott gyermek és családja közötti kapcsolat ápolása, a családnak a gyermek visszafogadására alkalmassá tétele érdekében a gyermekotthon, a nevelőszülői hálózatot működtető, illetve a szakszolgálat családgondozója együttműködik az illetékes gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. A családgondozást az egyéni elhelyezési terv szerint kell végezni." (89§ (1))

"A gyermekotthon a befogadásról értesíti a gyermek szülőjének lakhelye szerint illetékes gyermekjóléti szolgálatot, valamint a gondozási napok nyilvántartása érdekében a szakszolgálatot." (117§ (2))

"Az átmeneti gondozás megszüntetéséről a gyermekotthon haladéktalanul értesíti a szülő lakhelye szerinti gyermekjóléti szolgálatot." (121§ (3)b.)

A módosított rendelet a 89.§(1) bekezdést így pontosítja:"A családgondozó a gyermek befogadását követően két hónapon belül személyesen felkeresi a gyermek egyéni elhelyezési tervében megjelölt szülőt vagy más hozzátartozóit, valamint az illetékes gyermekjóléti szolgálatot. A nevelésbe vétel időtartama alatt a családgondozó folyamatosan kapcsolatot tart az illetékes gyermekjóléti szolgálattal." (89.§ (2))

Együttműködés a gyakorlatban

Azt, hogy a kapcsolattartás, az együttműködés a fenti rendeletnek megfelelően alakult-e a gyermekotthoni gyámok és a gyermekjóléti szolgáltatók között, egy rövid kérdőív segítségével próbáltam kideríteni. A kérdőívben feltett kérdések gyakorlatilag a rendeleti kötelezettségeket próbálták lefedni, azaz arra irányultak, hogy a gyermekjóléti szolgáltatók látogatják-e a nevelésbe vett gyermekeket a gyermekotthonban, illetve a gyermekotthonok családgondozója felkeresi-e az illetékes gyermekjóléti szolgálatot. A gyermekotthoni gyám küld-e értesítést a

gyermekjóléti szolgálatnak a gyermek befogadásáról illetve a nevelésbe vétel megszüntetéséről, továbbá hogy mi az együttműködés legjellemzőbb formája. Saját korábbi gyakorlatomból kiindulva úgy gondoltam, akkor kapok árnyaltabb képet, ha a kérdéseket külön teszem fel a gyermekjóléti szolgálatoknak, és külön a gyermekotthonoknak, részben rákérdezve a másik szolgáltató együttműködésére is.

Mivel a kérdőívben szereplő kérdések a gyermekjóléti szolgálatra vonatkoznak – nem pedig egyenként a családgondozókra –, kissé általánosak. Arra csábítanak, hogy a megkérdezett a helyesnek feltételezett választ adja, ne a valódit; ezért a kérdőív mellékleteként a 2003. szeptember 1-je után bekerült gyermekek esetében konkrétan is rákérdeztem a személyes látogatásokra, illetve a befogadásokról szóló értesítésre. E mellékletet a kitöltő önkontrolljának működésbe hozása végett tartottam szükségesnek, s mint az a kiértékelésnél kiderült, nem feleslegesen.

A gyermekjóléti szolgálatok/központok száma a fővárosban 23, ezért nem törekedtem reprezentatív mintavételre, hanem azt gondoltam, akkor járok el helyesen, ha mind a 23 szolgálatot megkérdezem. Valamennyien vállalták a kérdőív kitöltését, és 20 szolgálatnál valóban ki is töltötték.

A felméréssel kapcsolatos prekonceptióm a következő volt:

A rendeleti változás előtt kapcsolattartás és együttműködés a gyermekjóléti szolgálatok és gyermekotthonok között egyáltalán nem, vagy nagyon esetlegesen és ritkán volt, leginkább telefonon és levélben történt. Személyes találkozás nem volt.

A rendelet módosítását követően sem történt jelentős változás. A gyermekjóléti szolgálatok a rendkívül nagy esetszám miatt az átmeneti nevelésbe vett gyermekeket nem látogatják, vagy csak kivételes esetben, ha valami konkrét feladatot kell teljesíteni (pl. felülvizsgálthoz javaslat készítése).

A gyermekjóléti szolgálatok és a gyámok közötti kapcsolat/együttműködés jellemzően telefonon történik.

A gyermekotthonok/gyámok szinte mindegyike küld értesítést a gyermek befogadásáról, ám ez a gyermek átmeneti nevelésének megszűnésekor már nem jellemző, a gyermekjóléti szolgálatok az illetékes gyámhivaltól szereznek tudomást az ÁT megszűnéséről

A gyermekotthonok igényelnék az együttműködést a gyermekjóléti szolgálatokkal, ám jobban bíznak a saját családgondozójukban. A gyermekjóléti szolgálatot azért keresik meg, hogy a saját családgondozó által szerzett információkat kontrollálják, megerősítsék. Ezt telefonon is meg lehet tenni. Esetmegbeszélés nem jellemző.

A gyermekjóléti szolgálatok igényelnék az együttműködést a gyermekotthonokkal, ám kevés a kapacitás.

Nézzük meg tehát a vizsgálat eredményei alapján, hogy a gyermekjóléti szolgálatok oldaláról nézve valójában hogyan alakult az együttműködés a gyermekotthonokkal. (A vizsgálat a fővárosban működő gyermekjóléti szolgálatokra és a főváros által fenntartott – nem csak a fővárosban működő – gyermekotthonokra terjedt ki, tehát a megállapítások a vidéki gyermekjóléti szolgálatokra és a megyék által fenntartott otthonokra nem vonatkoznak.)

Arra a kérdésre: "A gyermekjóléti szolgálatnak a módosított rendelet hatályba lépése előtt volt-e kapcsolata a gyermekotthonokkal?", a válaszadók 47 %-a felelte azt, hogy minden illetékességébe tartozó gyermekotthonnal volt kapcsolata már a rendeleti módosítás előtt is, 53%-ának pedig néhány otthonnal volt kapcsolata. Mint az a számokból is látszik, nem volt olyan gyermekjóléti szolgálat, amely valamilyen módon ne került volna kapcsolatba már a rendelet módosítása előtt is gyermekotthonnal.

A kapcsolattartás legjellemzőbb formája – ha a gyermekjóléti szolgálat kezdeményezte a kapcsolatfelvételt/együttműködést – a telefonálás volt, ami azt jelenti, hogy ha másképp nem is, de telefonon keresztül 100 %-ban létezett kapcsolat. A gyermekjóléti szolgálatok 55%-a levelet is váltott a gyámmal, míg 77% esetében a szolgálat dolgozója személyesen is eljutott gyermekotthonba.

A válaszadó gyermekjóléti szolgálatok szerint, ha a kapcsolatfelvételt a gyermekotthon kezdeményezte, akkor a gyermekjóléti szolgálatok 41%-át kizárólag telefonon keresték meg, 29%-ukat telefonon és levélben is, s ugyancsak 29%-ukat személyesen is felkereste a gyermekotthon kompetens dolgozója.

Arra a kérdésre, hogy a rendelet módosítása óta több gyermekotthont látogatnak-e a gyermekjóléti szolgálatok, a válaszadók 72%-a válaszolt nemmel, tehát a látogatások száma nem változott, 28%-uk azonban több gyermekotthont látogat meg. Ha ezt az eredményt az első kérdésre adott válasszal egybevetjük, akkor azt mondhatjuk, hogy

- a gyermekjóléti szolgálatok 72%-ánál nincs változás. A rendeletmódosítás előtt is, és azt követően is minden illetékességükbe tartozó gyermekotthont látogattak/látogatnak.
- 28%-uk viszont több gyermekotthont keres fel személyesen is. A személyes találkozások, gyermekotthonok látogatása terén tehát a gyermekjóléti szolgálatok aktívabbak lettek.

A következő kérdés arra irányult, hogy a kapcsolattartás/együttműködés jellemző formái – telefon, levél, személyes találkozás – változtak-e a rendelet módosítása nyomán. Az erre a kérdésre adott válaszok a következőképp alakultak.

A gyermekjóléti szolgálatok 23%-a telefonon, levélben és személyesen is megkeresi a gyermekotthont, telefonon és személyesen 41%, míg telefonon és levélben 18%, kizárólag telefonon ugyancsak 18% tart kapcsolatot. A kapott válaszok számomra legszimpatikusabb értelmezése a következő: A gyermekjóléti szolgálatok 23%-a telefonon egyeztet, majd látogat és ír, 41% telefonon egyeztet és látogat. A szolgálatok 18%-a telefonon egyeztet és ír, és 18% kizárólag telefonon egyeztet. Személyes látogatás tehát az első két kategóriában összesen az esetek 64%-ban történik. A gyermekotthonok látogatása tehát 72%-ról 64%-ra csökkent. Hogy melyik szám fedí a valóságot? Nem tudom, de az jelzés értékű lehet, hogy az erre a kérdésre adott válaszokban már megjelennek a szöveges kiegészítések is, pl.: "A vidéki otthonokat évente 1-szer látogatjuk." "Sok a költsége a vidéki utaknak."

Ha a gyermekjóléti szolgálatok szemszögéből nézzük azt, hogy a gyermekotthon keresi-e a kapcsolatot/együttműködést – telefonon, levél útján vagy személyesen –, és ez hogyan alakult a változtatás óta, akkor a következőket látjuk:

A gyermekjóléti szolgálatok szerint 47 %-ukat a gyermekotthonok kizárólag telefonon keresik meg, 29%-ukat telefonon és levélben is, és csak a gyermekjóléti szolgálatok 18%-át keresik meg az otthonok telefonon, levélben és személyesen is. További 6% szerint telefonon és személyesen történik az együttműködés. A gyermekjóléti szolgálatok szerint tehát a gyermekotthonok 53%-a keresi fel gyermekjóléti szolgálatokat személyesen is.

A gyermekotthonok látogatása tehát 29%-ról 53%-ra emelkedett a rendeleti változás óta. A telefonon és levélben történő kapcsolattartás gyakorlatilag nem változott, tehát a személyes kapcsolatfelvétel a kizárólagos telefonos kapcsolattartás „rovására” történt.

Még mindig nem tudjuk azonban, hogy a gyermekjóléti szolgálatok 72%-a, vagy 64%-a látogatja-e a gyermekotthonokat személyesen is.

A alábbiak talán tovább árnyalhatják a képet, ugyanis arra a kérdésre, hogy az átmeneti nevelésbe vett gyermekek közül jellemzően kiket látogatnak, a következő válaszokat kaptuk:

A válaszadók 47%-a látogat meg minden illetékességébe tartozó gyermeket. 29%-a a gyermekjóléti szolgálatoknak jellemzően a rendeleti változás után az átmeneti nevelésbe vett gyermekeket látogatja, 12% a hazakerülésre esélyesebb gyermekeket, míg 12% azokat a gyermekeket, akiknél „aktuális teendő” van (felülvizsgálat, kapcsolattartás, stb.).

A szöveges kiegészítések, amelyek véleményem szerint nagyon emberiek és indokoltak, itt sem maradnak el, ezért úgy gondoltam, megemlítek ezekből is párat. "A gyermekjóléti szolgálat családgondozójának az egyidejűleg vitt 40-50 eset mellett sem ideje sem energiája nincsen a személyes kapcsolat fenntartására." "Mi azokban az esetekben keressük fel az

otthont, amikor a gyermek érdekében elengedhetetlennek látjuk. Igyekszünk megfelelni a rendelet előírásainak is, törekszünk a bekerülő gyermek meglátogatására."

A következő kérdésre adott válaszokból az derül ki, hogy ha a gyermekjóléti szolgálatnak maradt kapacitása meglátogatni a gyermekotthont, akkor 94%-uk már a gyermekkel és a kompetens felnőttel is beszélt, tehát látható, hogy fontos a gyermek véleménye, sorsa a családgondozók számára. Logikus szöveges kiegészítés persze itt is akad. Pl.: A gyermek életkorától függően beszéltek a gyermekkel is.

Egy további kérdéscsoportban arra szerettem volna választ kapni, hogy a gyermekotthon küld-e értesítést a befogadásról, az átmeneti nevelés megszűnéséről az illetékes gyermekjóléti szolgálatnak, és hogy a gyermekjóléti szolgálatok igénylik-e az együttműködést a gyermekotthonokkal. Nos, a válaszok némileg engem is megleptek. Ugyanis:

A válaszadók 94%-a szerint a gyermekotthonok küldenek értesítést a befogadásról. (Ez már a módosítás előtt is előírás volt.) Ha az értesítés nem történne meg, akkor a gyermekjóléti szolgálat a gyámhivataltól, a TEGYESZ-től (ezen belül gyámi tanácsadótól) és néha a családtól is értesül a gyermekotthonba történő elhelyezésről.

Ugyancsak 94% az átmeneti nevelés megszűnéséről is kap értesítést. A „rásegítés” itt is a fentiek szerint történik.

Az együttműködést a gyermekotthonokkal a gyermekjóléti szolgálatok 100%-a igényli. A személyes kapcsolattartás fontosságát a következőképp fogalmazta meg az egyik kolléga:

"A gyermekotthonban felkeresni a bekerült gyermeket, ez nagyon szép és hasznos gondolat. Általában fontos és szükséges lépés, különösen, amikor a gyermekekkel a családgondozónak már kialakult kapcsolata van. Segítheti a gyermek beilleszkedését az idegen környezetbe, és némi biztonságot is jelenthet számára, és természetesen elősegíti a hazakerülés érdekében folyó együttműködés megalapozását."

A csatolt mellékletben, mint említettem, adott időponttól bekerült gyermekekre vonatkozóan konkrétan is rákérdeztünk, hogy az egyes esetekben küldött-e értesítést az otthon. A válaszok megerősítették a kérdőívben általánosságban kérdezettek kapott válaszokat. A 2003. szeptember 1-je után ÁT-be vett gyermekek 88%-áról kaptak értesítést a gyermekjóléti szolgálatok a gyermekotthonoktól, míg 12%-ukról nem. (A 12% véletlenszerű, tehát ugyanaz a gyermekotthon az egyik gyermekről küldött értesítést, míg a másiktól nem, vagy rossz helyre küldte. Ha rossz – nem illetékes – helyre küldte, akkor ez hiba megfelelő kommunikációval javítható.) A gyermekotthonok tehát küldenek értesítést a gyermek befogadásáról.

A mellékletben másfelől arra a kérdésre próbáltunk választ kapni, hogy konkrétan kiket látogatott meg a gyermekjóléti szolgálat az elmúlt időszakban.

A beérkezett adatok szerint a 2003. szeptember 1. és 2004. május 31. között átmeneti nevelésbe vett gyermekek 51,5%-át személyesen is felkeresték a gyermekjóléti szolgálatok, míg 48,5%-ukat nem. Leginkább az állítható tehát, hogy a gyermekek felét sikerült személyesen is felkeresni. A látogatási arány az adott gyermekjóléti szolgálat illetékességi területéről átmeneti nevelésbe vett gyermekek létszámával nincs összefüggésben. Konkrétabban: két gyermekből egy, négyből kettő, húsból 10 stb. gyermek lett a gondozási helyén felkeresve. Legnagyobb biztonsággal tehát a kérdőív általános kérdéseire adott válaszokat és az egyes gyermekek esetét konkrétan vizsgáló válaszokat egybevetve, továbbá a szöveges kiegészítéseket is mérlegelve az mondható el, hogy a gyermekjóléti szolgálatok az átmeneti nevelésbe vett gyermekeknek kicsit több mint a felét tudják meglátogatni. A többi gyermek esetében az együttműködés jellemzően még mindig telefonon és írásban történik. A látogatást leginkább motiváló tényezők pedig elsősorban a bekerülés időpontja és az aktuális teendők.

Mivel korábban jómagam se "könnyű" kerületben lévő gyermekjóléti szolgálatnál dolgoztam, szükségesnek tartom megemlíteni, hogy a felmérés során a következő, talán némileg elfogult vélemény fogalmazódott meg bennem:

A gyermekjóléti szolgálatoknál még mindig aránytalanul nagy a családgondozók leterheltsége, így az otthonokba eljutni erőn felüli feladatot jelent számukra. Sok esetben marad a telefonos egyeztetés, az elhelyezési tanácskozáson és a felülvizsgálaton történő konzultáció. Az együttműködés/kapcsolattartás azonban a gyermekotthonokkal szinte napról napra javul. A munka során tapasztaltak kapcsán pedig bizton állíthatom, hogy a szolgálatok a TEGYESZ-szel jó kapcsolatot ápolnak, az együttműködés kifejezetten jónak mondható.

Lehet, hogy a gyermekjóléti szolgálatok idő közben finomították az alábbi, korábban már-már klasszikusnak számító, ám sok vitát kiváltó mondatot: „A legrosszabb családban is jobb helyen van a gyermeknek, mint az intézetben.”

Nem tudom. A felmérés szerint mindenesetre a kapcsolattartás/együttműködés az elmúlt időben a gyermekjóléti szolgálatok és gyermekotthonok között a gyermekjóléti szolgálatok oldaláról nézve a fentiek szerint alakult, javult. És hogy látják ezt a gyermekotthonok?

Folytatás következik.